

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 145
(17946)2010 чылдың
декабрь 2,
четвергСадар өртээ
5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru

Ниитилел-политиктиг солун

РФ-ТИҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ Д.А. МЕДВЕДЕВ АЙЫТКАЛЫН КЫЛГАН

2010 чылдың ноябрь 30-де Россия Федерация-
зының Президентизи Д.А. Медведев Федералдыг
Хуралга чыл санының Айыткалын кылган. Рос-
сияны мурнады сайзырадырының айтырыгларынга
ол доктааган.

Айыткалдың кол темазы бичии
лар айтырыы болган. Иенин
таш кижиниң медицина
дырылгазының чедингир бол-
шынарлыг болурун бедидер
ек деп, ол демдеглээн. Уруглар
клиникаларын болгаш эмнел-
рин чаартыры, ол албан черле-
ни ажилдакчыларының мерге-
ни бедидери эргежок чугула.
Россияның Президентизи хөй-
төлдүг өг-бүлелерниң амы-
ал байдалын экижидеринче
эргейни угландырган. Оларга
үрүг чиигелделериниң дуга-

йында саналдарны кириерин РФ-
тиң Чазаанга дааскан. Үш дугаар
уруг төрүттүнген өг-бүлелерге ба-
жыңнар тудуп алыры-биле чер
участоктарын тускайлаары ажы-
тыг деп, ол санаан.

Уруглар бажыңнарынга киж-
зидилге талазы-биле байдалды
экижидеринче угланган хемчег-
лерни ажилдап кылырын санал-
даан. Патриотчу кижизидилгени
чорудары эргежок чугула.

Айыткалга экономика айтырыы
база кирген. Келир үш чылдың со-
рулгазы — инфляцияның деңгелин

чылда 4-5 хуу кылдыр турумчу-
дары болур. Социал адырда биче
бизнеске 2 чыл дургузунда бюд-
жеттен дашкаар фондуларже тө-
лээр камгаладылга дадывырларын
эң биче — 26 хуу болдурар. 2011
чылда ындыг дадывырларның
ставказы 34 хуу чедир өзер.

Чарыгдалдарның чартыындан
эвээш эвести чаартылгаже шил-
чидер херек. Шинчилел ажил-чо-
рудулганың үндүрүг чиигелделери
болгаш күрүнөдөн акшаландыра-
ры шуптузунга чик болур ужу-
руг. 30 млрд. хире рубльди нацио-
нал кол-кол университеттерниң
болгаш улуг-улуг компанияларның
шинчилел ажил-чорудулгазынче
шилчидер. Эм-таң рыногунга Ада-
чурттуң продукциязының үлүү
чоокку чылдарда 50 хуу чедер
ужурлуг.

Коррупцияга удур демисел

аажок чугула сорулга болур деп,
Президент демдеглээн. Кол ки-
чээнгейни күрүнө чагыгларынче
угландыраар.

Экономиканың ажыктыг чоруу
2020 чылга чедир 40 хуу өзер ужу-
руг. Чуртталга-коммунал ажил-
агыынга хуу капиталды идеп-
кейлиг хаара тудары күзенчиг.

Чурттуң агаар-космос камга-
лалынче онза кичээнгейни салыр
херек деп, ол чугаалаан. Россияга
амгы үениң негелдезинге дүүшкен
армия болгаш флот херек. Оларны
аңаа хамаарышпас хүлээлгелерден
хостаары чугула.

Европа-биле аргыжарының
визалыг чурумун бөдүүнчүдерин
база Президент чугула деп санаан.
Бүгү-делегейниң Садыг Организа-
циязынче Россияның кирериниң
талазы-биле хемчеглерни алыр
херек.

Декабрь 3 —
Юристиң хүнү

Байыр чедиринишкүни

Тываның хүндүлүг юристери
болгаш юридиктиг ажил-чору-
дуганың хоочуннары!

Силерге профессионал байыр-
лалыңар — Юристиң хүнү-биле
байыр чедирип тур бис!

Ол хүн бис Ада-чурттуң юри-
диктиг ниитилелдезиниң Россия-
ның хамаатыларының эрге-ажы-
ының болгаш хостуг чоруунуң кам-
галалының, эрге-хоойлулуг күрү-
нени хевирлеп тургузарының та-
лазы-биле ажил-чорудулгазынга
онза ачы-хавыязын демдеглеп ту-
рар бис. Бөгүн ажил-чорудулганың
кайы-даа адырында хоойлу-дүрүм
деткимчеи хереглес чер чок.
Суд болгаш прокуратура, адвока-
тура болгаш нотариаттың эге өвзөн
юристер тургузуп турар. Силерниң
ажыл-чорудулганың ниитилелге
чөптүг чоруктуң болгаш хоойлу-
нун тергиделин хандырамынче, күрү-
не органның ажилынга хоой-
лу-дүрүм негелделерин боттанды-
рамынче турум механизмнерин
тургузарынче угланган. Хамааты-
ларның эрге-хоойлу талазы-биле
билиг-медерелин бедидеринге,
ниитилелде эрге-хоойлу талазы-
биле бедик культураны хевир-
лээринге юристерниң кириген үлүү
үнелеп четтинмес.

Юрист болуру — чүгле улуг ат-
алдар эвес, а кончуг улуг хары-
салга. Юрист чүгле хоойлу-дүрүм
негелделерин эки билири-биле
эвес, а социал чөптүг чорук дээш
чидиг туруштуг болур ужуруг.

Бистиң күрүнестин хөгжүлдө-
зиниң амгы үе-чадазында хамааты-
ларның эрге-ажыынга болгаш
хоойлуга хүндүткел хүнүн чугула
негелдези болуп турар. Россияның
Президентизи Дмитрий Медведев-
тиң Федералдыг Хуралга Айытка-
лында «Ниитилелге чөптүг хоойлу-
лар күштүг болуп, хамаарышпас
болгаш хүндүткелдиг судтар бол-
гаш хамаатыларның езулуг хүндүт-
келин чаалап алган эрге-хоойлу
камгалалының органны ажил-
дап турда, чаартылга чүгле ынчан
ужур-дузалыг болур» деп демдег-
леп турар.

Силерниң мергежилиңерниң
кижилери чөптүг чоруктуң үзел-
бодалдарын амыдыралга боттан-
дырып тура, хоойлу-нун тергидээр
ужурлуг чоруун камгалап турар-
лар.

Силерге тура-сорукту болгаш
улуг үлүг-херек — Хоойлуга шын-
чы бараан болурун, мергежи-
лиңерге чаа-чаа чедириниң,
быжыг кадыкшылды, тайбыңны,
аас-кежикти болгаш чаагай чолду
күзээрин чөпшээрер көрүңер!

Тыва Республиканың Чазаа-
ның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Дээди
Хуралының Даргазы
К.ДАВАА.

Шолбан КАРА-ООЛ: «ПРЕЗИДЕНТИНИҢ АЙЫТКАЛЫНЫҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ РЕСПУБЛИКАГА УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ»

Президент Д.А. Медведевтин
лективаны көрүп билири
э онза тааржыр-дыр. Чүгле
үрүнүң сорулгаларын салып
ы эвес, ооң келир жеже чүт-
онзагай. Айыткалдың чугула
рыглары республиканың хүн-
деги амыдыралынга чоок
п турар, ол чорук регионун
ниитилелде федералдыг
раммалар-биле деткимчени
деп идегелди тургузуп турар.
Дээрже чаш уруглар чемин
ниаастаары, Перинаталдыг
н тудуу, хөй уругларлыг өг-

бүлелерни деткири, бистиң ажы-
төлүвүске спорт залдарын, ста-
диондарны тудары-дыр. Бичи
оолдарның, оларның найысылалга-
даа, ырак көдээ суурга-даа төрүт-
түнгени хамаанчокка, аңгы-аңгы
секцияларга, бөлгүмнерге киржир
аргалы-дыр, оларның салым-
чаяны ажиттынар ужуруг. Чурт-
такчыларының чартык кези
аныктар болгаш чаштар болуп
турар Тывага бо дээрже бирги
черниң чугула айтыры-дыр.

Угаан-сарылдыг политика,
көскү болуру, бөдүүнү, эрге-ча-

гырганың чонга чогуу — төвүнде
кижи болгаш ооң чаагай чоруу
турар ниитилелдин эң чугула чүүл-
дери-дир. Дээштиг болгаш хары-
салгалыг тус чер чагыргазы херек
деп Президентиниң чугаалаанынга
бүрүн катчыр мен. Социолог-
тарның санап турары-биле алырга,
кижилерниң амыдыралының бүгү
айтырыгларының барык 80 хире
хуузуң ында эрге-чагырганың ки-
жилерге эң чоок деңгелинде ший-
пирлеп турар. Кижиниң амыды-
ралчы туружу, ооң социал болгаш
күш-шыдал байдалы аңаа тур-

густунар. Тус чер бот-башкарыл-
газының бот-тускайлаң чоруунун
принцивин хажытпайн, ооң ажык-
тыын хандырып, башкарып, киж-
илерниң айтырыгларын шийтпир-
лээринге күрүнө эрге-чагырга
органны-биле кады ажилдаар
хемчеглерниң бүдүн комплекзи
херек болуп турар. Муниципалдыг
«парламентилерни» хевирлеп
тургузарының партияжи принциви
чүгле депутаттардан айтырар эвес,
партияжи контрольдун болгаш
харысалганың быраларын ажыг-
лаар арганы бээр.

Айлаң МОНГУШ

КАНДЫГ ЧУРТТАП ОР СИЛЕР, МАЛЧЫН?

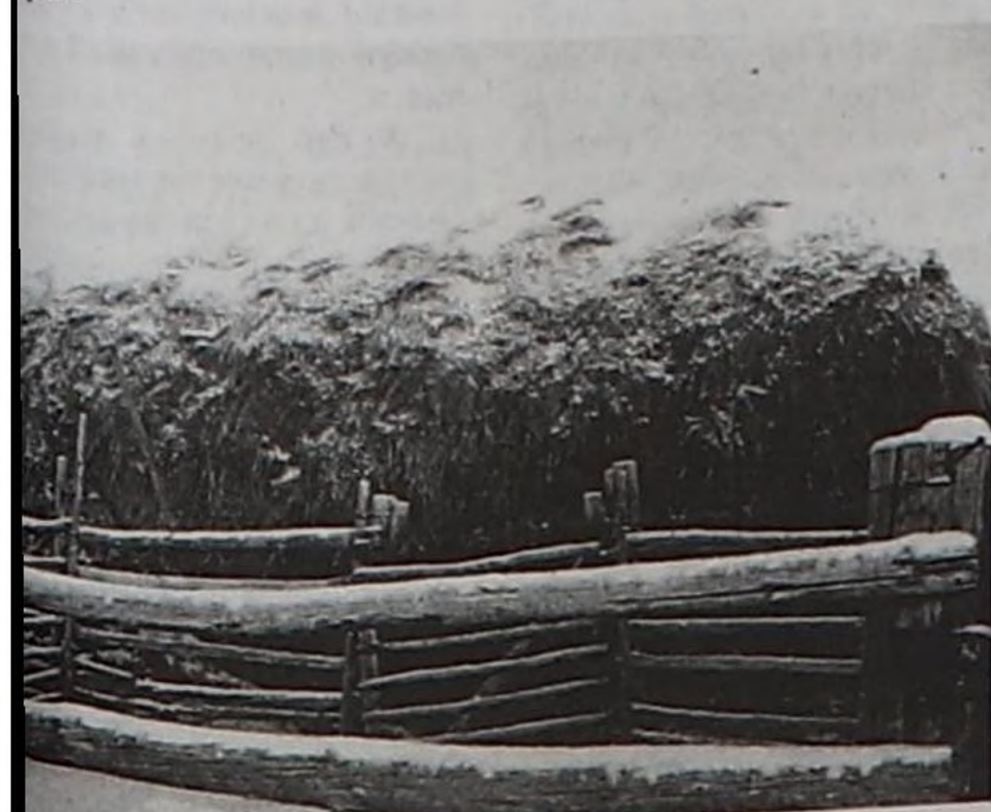
(Тес-Хем, Эрзин кожууннарда кыштаглаашкын)

Планнаттыңан үеде малчын коданнарны кезип,
кыштаглаашкынның кайы хире эгелээнин база
алчыннарның амыдырал-чуртталгазы-биле чоок
ныжар сорулгалыг биче дүүш чедип турда, найы-
лалдан үнүптүвүс. Чедер черивис — Тываның
мурнуу чүгүнде Эрзин кожууннун малчын-
ны.

Кызылдың ышсыг агаарындан
база хөй санныг машина-техника-
ның шимчээшкениниң аразындан
даштыкы чиик машинаның маңы-
биле салгын-биле чаржып, үне хал-
ды бердивис. Кызыл биле Таңды
кожууннарның девискээри болур
чазаглыг орук кыдыы черлерде хар
эвээш дүшкен-дир аа деп бодал-
биле чоруп олургаш, ырада кирген

Калдак-Хамар артын ажып кел-
генин эскербейн барып-тыр мен.
Мында кыш бодунун дүжүлгезинде
саадапканы илден, хар-даа элээн
кылын, соок-даа дыңзыгысымаар,
чоокта чаа эрткен хаттың ора-
сомазы — ында-мында оруктарны
хөртүктөп каапкан...

(Уланчызы 2-ги арында).

Малчыннарда мал чеди четчир.

Тыва Республиканың Чазаанда

КОМАНДАЗЫН АРТТЫРЫП
АЛГАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Чазактын чаа составын таныштырган: ооң эрги оралакчылары шупту албан-дужаалдарында хевээр арткан. Бо команда-биле Чазак Даргазы политиктиг турум чорукту камгалап, социал болгаш экономиктиг көргүзүглер талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап шыдаан деп, депутаттар демдеглээннер. Чүгле информация технологияларын хөгжүдөр талазы-биле Чазак Даргазының оралакчызы деп чаа албан-дужаал көстүп келген.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол ажилчын хурал чыылдыргаш, ооң оралакчылары болуп ажилдап турган удуртукчулар боттарының албан-дужаалдарында хевээр арткан дээрзин дыңнаткан. Бирги оралакчы Шолбан-оол Иргит тудуг адырын башкаар, Сергей Тен экономиктиг блоку болгаш Москвада доктаамал төлээ черин башкаар. Чазак Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хууракка Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының сайыдының албан-дужаалын немеи

онааган, эрге-хоойлу камгалаар органнарны харыылап турар Артур Монгал Канцелярияны база удуртур. Валентин Ендан көдээ ажил-агыйны болгаш бойдус камгалал ажил-чорудулгазын харыылаар оралакчы болган. Көдээ ажил-агый яамызының сайыдында чаа кижикелген.

Информация коммуникацияларын сайзырадыр талазы-биле оралакчыга регион Баштыңының чөвүлекчизи Дина Оюн томулайдыр деп турар.

club-ru.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының

БЮДЖЕТТИ БАДЫЛААН

Ноябрь 30-де Тыва Республиканың Дээди Хуралының сески сессиязы болуп эрткен. Депутаттар хүн айтырынга 50 ажыг хоойлу төлевилелдерин сайгарып көргөн.

Оларның аразында хөйүнү со-нуургалын болдуруп турар республика бюджетинин сайгарылгазының дугайында дыңнадыгы ТР-ниң Дээди Хуралының бюджет болгаш экономика талазы-биле комитетинин даргазы Маргарита Чүлдүм кылган. ТР-ниң Чазааның болгаш депутаттарның кириген эдилгелерин деткивишаан, бюджет дугайында хоойлунуң төлевилелин ийи дугаар номчулганы-биле хүлээп алыр шийтирнэ комитет үндүргөн.

Бюджет дугайында хоойлунуң төлевилелин Дээди Хуралдың бүгү комитеттеринге база сайгарып чугаалашкан болгаш 2011 чылда болгаш планын 2012-2013 чылдарның бюджетин бо удаада депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп ап бадылаан. Республика бюджетинин

орулгалыг кезээ 13363 096,2 муң рубль кылдыр хүлээп алдынган, ооң иштинде үндүрүглерден болгаш үндүрүглерден эвес орулгалар — 2514734 муң рубль, сайгарлыкчы болгаш орулгалыг өске-даа ажил-чорудулгадан республика бюджетинче 224 млн. 932 муң рубль кирер ужурлуг. Чарыгдалдарны 13644 782,7 муң рубльге бадылаан, а бюджетке чедишпес акша-түн 301,686,5 муң рубль болуп турар. Күүсекчи эрге-чагырга органнарының чарыгдалдарына эвээш эвес акша-хөреңги көрдүнүп турар. Орулгаларның 40 хуузу оларның боттарына арттар. Социал адырга эрткен чылды-биле деңнээрге, 851,6 муң рубль хөй акша-хөреңги көрдүнгөн. Ол республиканың бюджет албан

черлеринин күш-ажыл төлөвү өскерилгелер-биле холбаа. Кадык камгалалына 2011 чылда 502 млн. 869 муң рубль дүнгөн. Келир чылын Кызыл дугаар школазының, Бай-Хаа кудумчузунга база Бар Хемчик кожуунга уруглар с тудары көрдүнгөн. Өске социал ужу-уткалыг тудуг кыска үениң дургузунда тү көрдүнгөн.

Сессияга Тывага кижини рүн эргелеринин талазы-биле ститутту тургузар дугайында лу төлевилелин бадылаан. сияның өске регионнарында ь институттар шагда-ла ажы турар. Оларның эргелери бо күш-шыдалы улуг. 15 хонук д зунда эдилгелер соонда ук луга ТР-ниң Чазааның Дарга салыптарга, ук институтту тур эгелээр.

Светлана БАЛЧ

КАНДЫГ ЧУРТТАП ОР СИЛЕР, МАЛЧЫН?

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Кады ажилчы сургакчылааш-кынче үнген даргаларым — Тыва Республиканың Дээди Хуралының Аграр политиказының талазы-биле комитеттин даргазы Василий Иванович Чучев биле ооң чөвүлекчизи Буяна Бургут-ооловна Хертек олар көдээ ишчилерин амы-дыралы болгаш оларның тургузуп турары чидиг айтырыглары-биле чоок таныш, көдээ ажил-агый адырынга үр чылдарда ажилдаан арга-дуржулгалыг кижилер чүве.

ТЕС-ХЕМ КОЖУУН. Алдар-аттыг хойжуларның, малчыннарның, чылгычыларның чурту. Оон аңгыда уксаажыдылга ажилын кылып турары-биле өскелерге үлгер-чи-жектег ажил-агыйларлыг кожуун.

Тес-Хем кожуунда Дыттыг-Хем деп черде, эргиде ферма турган черде, Алексей биле Оксана Ак-оолдарның кыштаа. Одарыяжын чаңгыс черде чыып белеткээр. 20 тонна хире сугенни мөөңней чыгган. Кыштагның арыг-силини аажок. Мал шагда-ла одарда болду. Күрү-нениң малын малдап чораан хойжу-ларның көдээ ажил-агыйына малчыннаан ниити стажы барык 30 чыл чедер берген. Бо хүнде олар «Чодураа» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинин 100 баш хире бода малын кадарып турарын биске чугааладылар. Бодунуң хууда малы чок, мал соондан туттунуп чоруур кижини бо шагда тывары берге-ле боор. Ак-оолдар 15 хире баш инекти, 40 хире баш аъттыг, 60 хире баш шээр малдыг, шыдалдыг чурттап олурар мал-чыннар болду. Олар чүгле мал-маганы-биле бай эвес, а ажы-төлү 8 четкен аас-кежиктиг өг-бүлө. Хеймери чаа-ла сес айлаан, арыг агаарга мандып өскөн болгаш ар-тынды-ла чаактары кызыл боорда, үрдүрүп каан дег, бопугур-ла чүве (1-ги арында чурукта).

А бистин талавыстан айтырыг чүгле чаңгыс — кандыг чурттап ор силер, малчын?

— Кыштаглаашкынга шыңгыы белеткенип, кажаа-хораавысты чыылгаллап алган эки олур бис деп харыы алгаш, мал эмчилери, кижик эмчилери кээп тур бе, акша шалыңыңар ап тур силер бе? дээн айтырыгга арай эпчоксунмушаан: «Бир неделя бурунгаар ветеринарлар келгеш барды. А шалыңы барык-ла сес ай албадыыс. Ооң орнунга бүдүрүлгеге хамааржыр ийи-үш баш чүвени садып туруңар дээрге, садыпкаш, акша кылып

алыр-дыр бис» — деп харыылады.

— Ол акша чедер-дир бе? А уруг-дарыгны өөредиринге эвээш эвес түнүг акша херек болгай — дээн айтырывыска:

— Бо чылын боттун 20 хире баш өшкү-хоюушту, 3 адывысты база 3 инээвисти саарыттыыс, чогуң ажырбас-ажырбас — деп харыылады. Ол аразында сүттүг шай-даа хайыңган, ону аартап ора, «бергедежип турарыңар кандыг айтырыглар барыл?» дээн айтырывыска, мал чылгаар бичии-даа дус чок, оон ыңай бөрүлөр база бо-ла сындырып кээрин немеп кагды.

Бичап кээрге, бо малчыннарда дарый шиитпирлээр үш айтырыг барын демдегеп алдыыс: шалың, дус база бөрүлөр.

Көдээ ишти эки билер В.Чучев бо айтырыглар чоокку үеде шиитпирлеттинер ужурлуг деп малчын-нарга аазаан соонда, орууус уламчылап чоруптувус.

ЭРЗИН КОЖУУН. Ооң мур-нунда чылдарда февраль, март айларда бораңнап, хадып кээр турган болза, бо чылын эрткен чылда ышкаш, ноябрь айда-ла хадып, орук-чирикти дуглап эгелээни малчыннарның дүвүрелин болдуруп турар.

«Уургай» көдээ ажил-агый кооперативинин даргазы Бато Бууевич Кунга бодунуң ажил-агыйында байдалды каксы таныштырды. Ажил-агыйга хамааржыр 5 муң хире баш шээр малды элээн каш коданнарда чарган, мал-чыннар кыштагларыңче көжүп кирген. 15 тонна дус курлавыры малга чедер болгаш арттар ужур-луг. Мал чемин четчир кылдыр кезип белеткээр. Ажил-агыйның бодунуң машина, трактору бар болгаш, кандыг-даа ажил кылы-рынга улуг дөгүм. Эът планын күүседир күрүне планынга кириштирер дээш 300 баш шээр, 30 баш аът эдин дужааган. Бо хонуктарда бергедежип турар айтыры — суг. Чер адаандан өрүмнөп каскан кудук кылды-рары-биле чоруп турар. База бир кыштагга электри шугумундан чырык кириери-биле 1850 хире метр электри удазынын чагып ал-ганын чугаалай-дыр. «Алызында кышты хүр-менди ажа бээр бис» — деп, Бато Бууевич малчынна-рынга бүзүрелдиг болду. Ам мал-чынның мурнунда салган сорул-газы — сүт-бараан фермазын ажыдып, чурттакчы чонну сүт-биле хандыраары.

В.Чучев малчын А.Буду-биле чугаа аразында.

Эрзин суму чагыргазының дар-газы И. Дажинмай-биле сумуга хамааржыр малчын коданнарже орууус уламчылап чоруптувус. Орук ара чагырыкчы суму дөвис-кээринде 27 малчын кодан барын база бир муң баш санныг хойлуг бир хойжу барын сонургатты. Мал бажы өзүп турарындан одар-белчиңи чедишпестеп, хуу кижик бодунуң шөлү дээш хомудалдар киригилээрин чугаалай-дыр. Ол чорааш, Тес хемниң унунда Чаңгыс-Шиви деп черде хуу малын тудуп олурар Валентина биле Андрей Будуларның кыштаанга келдивис. Ыт чок малчын аал турбас. Ыттарның ээргизи өске кижилер келди дээниг медээ-лептерге, аалдың ээзи бисти уткуп үнүп келди. Кижик назынының ортузу ашкан, долбанналган кызыл чаактыг, арыг агаарга дадыккан хүрөң шырайлыг херээжен кижикелгеш, бистин-биле менди-лешкеш, казанак бажыңче чалады. Өгүнү херээжен ээзи даштыгаар үнгөн соонда, донурган саржаан, чөкпөзүн бузуп, тараа-далганын тавактарга делгей салыпкаш, шай-лаарыңче чалады. Күрүне ажилы-на ажилдап чорааш, пенсияге үнгөш, хоочуннар «Россельхоз-банкыдан» мал садып алыр со-рулгалыг чээли алгаш, хууда дузалал ажил-агыйын шуудадып эгелээн эрес кижилеринин бирээзи деп чугаавыска аайы-биле билип алдым. Кыштаглаашкынче 220 хире баш шээр, 20 хире баш бода мал база мал кадарар ийи ады-биле кирген. Көк суген, кадыг суген дээш курлавырда малының чөмү шүүт четчир кылдыр төрел-дөргүлдүн, ажы-төлдүн күжү-биле белеткеп алган. Мал суггарарына казанак иштинде базар кудуу база бар. Кожуун төвү ырак эвес бол-гаш боттун хөлгези-биле халыткаш,

аыш-чемни, бирги херегелелдин барааннарын садып алыр, берге-лерге торлур хире эвес малчын-нар-биле байырлаштыыс.

Дараазында база-ла Тес унун-да Чаңгыс-Дытта Үстүүлерниң кыштаанга келдивис. Кажаа иштинде кезек кижик ажилдаан, аалдың ээзи өдек бөлгөн тур. Светлана Эренчиновна өөредилге килдизинге бухгалтерлеп ажилдап чораан, ам өөнүн ээзи Биче-оол Кунаажыкович-биле иелээ — хүндүлүг дыштанылгада. База-ла банкыдан чээли алгаш, мал садып алгаш, хууда ажил-агыйын тургускан. Коданда 200 хире баш шээр, 20 баш бода малдыг, 1 аъттыг. Хүнден октаг алыр батарея дузазы-биле дүне, хүндүс-даа дөвис, чырыы хып турар. Телевизор, соодукчу, приемниктиг, кудук дээш, эңне чугула чүүлдер шупту бар.

— Эрткен чылын кыштаглааш-кын Эрзин кожуунга берге эрткен болгай, кайы хире чидирилгил болдуңар? — деп сонургаары-выска: «Суген-ширбиинди четчир кылдыр белеткеп алырга, кандыг-даа кыш коргунчуг эвес-тир ийин, эрткен чылын чаңгыс баш өлгөн боор ийин оң — деп, Светлана Эренчиновна харыылааш, — бо чы-лын бодувустун тракторуус-биле 100 ажыг машина сугенни кескеш, кыштаавыска он беш машинаны дүжүргөш, артыкшылыдын херег-лээн улуска садып-саардыыс» — деп чоргаар харыылады.

— Ажы-төлүңер чечел? Олар силерге дузалажып келгилээр боор аа? — дээн айтырывыска: «Ажы-төлүвүс шупту алды кижик, ам уйнуктарыыс тос четкен, олар-ның дузазы эвес болза, мынча хөй ажылды канчап кылып, Сосновка школазында башкы кызым Али-маа Үстүүевна, күдээм Андрей

Петрович Чүлдүмнер чайны ө мал чөмү белеткешкен. Оглум чы тракторуусту башкаар, ту ажилга кол дузалакчыы болгай» — деп сонургатты.

Эрес-кежээ, харыысалга туттунгур, ажилгыр кижилер чындыг, шупту чүвези эңмелиг, гелерге торлур хире эвес бо эр хейлер деп мактап байлаштыыс.

База бир чындыг кижилер бирээзи — Сергей Нурзет Аракчаа. Ол база-ла «Россель-банкыдан» чээли алгаш, ине садып алган, ону эът бүдү-гезинде кириштирип турар бо. Бо арат кыштаглаашкынче 50 инээ-биле кирген. Баян-Кол-жыңга серинин черге чайлаг-малын семиртип алгаш, ам Дыт-Ооргаже көжүп бадып келген. Санында 20 хире баш чаш быза-ап, саттыңган малдың дуюу тур-тунуп турар олчалыг арат. Кам-зында 20 хире тонна сугени бел-— Чээлиңер кайы хире ар-оон улаштыр база ап болур бол-— дээн В.И. Чучевтин сүмө-чөпсүнүп, келир чылдың дека-да төнөр, оон база боданып ке-ыйнаан дидир.

Бо чоруп чорааш, Эрзин ко-жуунуң көдээ ишчилери чээли алгаш, ону тускай сорулгазын ажылгап өөрени берген шың-чон-дур деп түңнөдивис. Оон ба-ка чамдык кожууннарда че-бергеш, ол кижик чээли алгаш, боду-дугаарында даштыкы машина, боду-найысылалда бажың садып ал-дээрзин бо-ла дыңнап болур чү-Мал садып алгаш, тодуг-догаа, ба-шыырак амыдыралды тудуп, а-тыкшылыдын садып-саарып, ма-шина, трактор-даа садып алыр-бажың-балгат-даа тудуп, ажы-тө-лүн-даа эртемге чедирип, өөредип алырын малчыннарның амыды-ралының дуржулгасындан дыңна-дыыс.

А тус черниң мурнунда оларга деткимчени көргүзүп, эм-чил болгаш культура хандырылганын организаастап, мал эмчилеринин талазындан доктаамал харыылааш-тудуп, кады ажилдаары чугула-Кыштын тос-тозунуң соогу, чыны-халыын изии, улуп-улчаан хат-шуурган, кудуп турар чыс-чайык-дивейн, малын малдап, ижин иште-чоруур көдээ ишчилеривисти хүн-дүлөп, камнап, хайгаарал, дуза-лажып чоруулунар. Олар дээр-Тыва чуртувустун езулуг эзлери, бистин үениң езулуг маадырлары-дыр.

Авторнуң тырттырган чорук-тары.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың көдээ жыл-агыяны ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Көдээ ажил-агыя адырынга хавыяазы болгаш хей чылдарда сеткилдиг ажилы дээш «Тыва Республиканың көдээ ажил-агыяны алдарлыг ажилдакчы» хүндүлүг атты Бай-Тайга уунуң «Бай-Тал» курунениң дарлыг бүдүрүлгезинин кол техниги Фена Хертековна терге тыпсыр.

Тыва Республиканың алдар-ажылдакчызы» хүндүлүг атты ажил-агыяны хоочуну оол Ховалыгович Меңниг-а тыпсыр.

Көдээ ажил-агыя чедиш-и болгаш хей чылдарда ак-диг ажилы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Хүндүлел бижии-биле Тес-кожуунуң Ү-Шынаа суму-хууда дузалал ажил-агы-малчыны Тамара Натчыт-Билчирни, Каа-Хем ко-уң көдээ ажил-агыя эрге-иң начальниги Павел Сте-иң Намдакты, Улуг-Хем-нун Хайыракан суурда хуу-алал ажил-агыяны малчы-иктор Александрович-ты, Чөөн-Хемчик кожуунуң акан суунуң «Бора-Хөл» ажил-агыя бүдүрүлгө коопе-ниң удуртукчузу Сергей-ич Сатты шаңнаар.

Кызыл хоорай
10 чылдың октябрь 28
1996

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле

Тыва Республикага корум-чурумну, дүрүмнү быжыглаар херек-хавыяазы болгаш ишти-и органнарынга хей чыл-гөлтүг албан-хүлээлгези Тыва Республиканың ажил-агыяны хоочуну ишти херектер органи-очуну, ишти албанның ирда полковниги Куулар-апович Даржаага тыпсыр.

Ики херектер органнарынга-диг ажилы болгаш албан-езин үлегерлиг күүседип дээш Тыва Республика-азааның Даргазының ел бижии-биле Кызыл-алазы-биле ишти херек-лелиниң назы четпэннер-иң талазы-биле килдис-

тин инспектору, милицияны майору Оксана Базырова Кара-Монгушту шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың ноябрь 10
№ 199

«Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле шаңнаарының дугайында

Тываның хей националдыг чонунуң Ада-чурттуң Улуг дайы-нының чылдарында маадырлыг күш-ажылы, Россияны аныяк салгалының шериг-патриоттуг, интернационалчы болгаш күш-ажылчы кижизидилгезин пропа-гандалаар херекке салышкыны, республиканың социал-экономи-тиг хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы болгаш хей чылдарда хей-ниити ажил-чорудулгазы дээш «Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле Кызыл хоорайны хереклекчилер кооперациязының Күш-ажылдыг болгаш дайынны хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Чаш-оол Кыргысович Айыр-Санааны, Бүгү-россияны күш-ажылдыг, дайынны, чепсектиг күштерниң болгаш хоойлу-дүрүм камгалаар органнарының хоочуннарының (пенсционерлерниң) хей-ниити организациязының Тыва регион салбырының даргазы Кара-оол Андреевич Маспык-оолду, күш-ажылдыг хоочуну, Кызыл хоорай-ның хүндүлүг хамааты Тамара Чаш-ооловна Норбуну, Тыва Республиканың Кызыл кожуунуң Күш-ажыл хоочуннарының чөвүлелиниң даргазы Тамара Байкаре-вна Ондарны, Бүгү-россияны күш-ажылдыг, дайынны, чепсек-тиг күштерниң болгаш хоойлу-дүрүм камгалаар органнарының хоочуннарының (пенсционерлерниң) Тыва регион салбырының хары-салгалыг секретары Мария Иван-овна Оюну, Кызыл хоорайны Күш-ажыл болгаш дайын хоочун-нарының чөвүлелиниң даргазы Галина Георгиевна Пестерева тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың ноябрь 12
№ 200

Тыва Республиканың «Шыл-гараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле С.С. Күжүгетти шаңнаарының дугайында

Хоойлужудулга ажилына улуг салышкыны болгаш хей чыл-дарда үре-түнелдиг ажилы дээш Тыва Республиканың «Шылга-

раңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле Россия Федерациязының Юстиция яамызының Тыва Респу-блика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузу Сергей Степанович Күжүгетти шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың ноябрь 16
№ 201

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле

Тыва Республикага корум-чурумну болгаш хоойлу-дүрүмнү быжы-лаар херекке ачы-хавыяазы, иш-тики херектер органнарынга хей чылдарда үре-түнелдиг ажил-албаны дээш «Тыва Республика-ның алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республика талазы-биле Ишти херектер яамызының хей-ниитиниң айыл чок чоруунуң милициязының килдис инспектору, милицияның подполковниги Маргарита Авыр-овна Тавага тыпсыр.

Албан-хүлээлгезин үлегерлиг күүседип, ишти херектер орган-нарынга хей чылдарда ак сет-килдиг ажилы дээш Тыва Респу-бликаның Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Бай-Тайга-кожуунуң ишти херектер килдизиниң хей-ниитиниң айыл чок чоруунуң милициязының участок төлээзи, милицияның капитаны Доштуг-оол Дамбаевич Иргитти, Эрзин кожуунуң ишти херектер килдизиниң хей-ниитиниң айыл чок чоруунуң милициязының улуг участок төлээзи, милицияны майору Сергей Хоолур-оолович Ооржакты шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың ноябрь 17
№ 202

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Т.А. Бондаренкога тыпсырының дугайында

Архив албанының система-зынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш «Тыва Республи-каның алдарлыг ажилдакчызы» атты Тыва Республиканың Төп күрүне архивиниң килдис началь-ниги Татьяна Алексеевна Бон-даренкога тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың ноябрь 18
№ 203

Тыва Республиканың Чазаа-ның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

КЫЗЫЛ КОЖУУН: Чонну ажилга хаара тудар төптө

АЖЫЛЧЕ ХААРА ТУДАРЫ – КОЛ СОРУЛГА

Кызыл кожуунуң Чонну ажил-га хаара тудар төвүнге эрткен 10 айларның дургузунда 2078 киж-а ажил дилеп келген. Оларның аразында 996 херээжен, 14-тен 29 харга чедир 1269 аныяк киж-а бар.

Ажил дилеп келген ажил чок хамаатылардан 693 кижини хей-ниити ажилдарына хаара туткан. Ажилдың ол угланышкынынга федералдыг бюджеттен 770070 рубльди үндүргөн. Ажил чок ха-маатыларны ажилга хаара тутканы дээш ажил берикчилеринге 450591 рубльди шилчиткен. Ажилга ажил чок хамаатыны ажил берикчилерин ажилга хаара тутканы дээш шалың төлөвиринге 450591 рубльди чар-рыгдаан. «Ажил тыварына берге-дээштинге таваржып турар ажил чок кижилерни ажилга хаара тудары» деп программаның ботта-нышкыны-биле 235 кижини ажил-даткан. Оларның аразында хей ажы-төлдүг 82 ада-ие, чааскаан уруглар кижизидип турар 129 киж-и, III бөлүктүң 11 инвалиди, шериг албанында халашкан — 5, хос-талгаже үнгөн — 6, пенсия назы четкен 2 киж-а бар бооп турар.

Түр үениң ажилдарына хаара тудуп ажилдатканы дээш феде-ралдыг бюджеттен 259420 муң рубльди чарыгдаан.

14-тен 18 харга чедир 630 назы четпэннерни түр үениң ажил-дарына хаара туткан. Эрткен чылга деңнээрге, 105 киж-а хей бооп турар. Бир эвес бөлүктөр аайы-биле ап көөр болза, бүдүн өскүс — 22, чартык өскүс — 43, хей ажы-төлдүг өг-бүлелерден — 213, ажил чок ада-иелерлиг өг-бүледен 65 уруг, назы четпэннер херекте-риниң талазы-биле комиссия тава-рыштыр 5 болгаш өске-даа чылда-гаанныг уругларны эвилелдээн. Ол сорулгага федералдыг бюджеттен 850850 рубль чарыгдаттыган. Ба-за ол ышкаш ол-ла сорулгага ажил берикчилериниң акшалан-дырышкыны-биле 190550 рубльди аңгылаан.

Отчеттуг үениң дургузунда 685 хамааты өске мергежилдерни шиң-гээдип алыр аргалыг болган. 16-дан 30 харга чедир 68 киж-а база 38 херээжен киж-а профессионал эге мергежилдерни шиңгээдип алган.

«Тыва Республикада күш-ажыл рыногунда дүшкүрүлүг байдалды чавырылдыры» деп тускай со-

рулгалыг республика програм-мазының боттанышкыны-биле Кызыл кожуунда чорудуп турар хей-ниити ажилдарына ажил чок 17 хамааты ажилдаан. «Теплица комбинаты» КУБ-биле чарган керээзугаар ажил чок 4 хамааты сезоннуг ажилдарга ажилдаан. «Чуртталга-коммунал сервис» КХН-ге 8 киж-а Каа-Хем суунуң чаагайжыдылгазынга киришкен. «Енисейская» куш фабриказының девискээриниң ногаажыдылга-зынга ажил чок 4 хамаатыны хаара туткан.

«Ажил дилеп турар кижилер-ниң аразында база доозукчулар ортузундан ажил чок хамаатылар-га стажировканы организаастаары» деп программаның күүселдези-биле 63 хамаатыны аңгы-аңгы ажилдарга хаара туткан. Стажи-ровка талазы-биле программаның киржикчилеринге төлээри-биле организацияларның агар санынче 2065566 рубльди шилчиткен.

Биче болгаш ортумак сайгар-лыкчы чорукту сайзырадып, аңаа деткимчени көргүзөр талазы-биле программа ажылдап эгелээш, эки үнелелди алган. Бо чылдың 10 айларының дургузунда биче сай-гарлыкчы чорукту ажыдар сорул-галыг 46 төлөвилел конкурс ком-миссиязынче кирген. Оларның 11-ин ойталаан болза, 35 төлөвилелге деткимчени берген. Биче сайгар-лыкчы чорукту ажыдып алган кижилер 62 ажилчын олуттарны тургусканы — кожуунуң эконо-миктиг сайзыралына ол эки көргүзүг. Бодунуң ажилын шуу-дадып алырынга деткимче кылдыр 97 кижиге 5703600 рубльди (бир кижиге-ле 58800 рубль) субсидия кылдыр берген.

2010 чылдың ноябрь 1-ниң бай-далы-биле алырга, 301 киж-а ажил чок дээш пособиени ап турар. Ол сорулгага 6319183,17 рубльди тө-лөзөн. Ажил чок хамаатыга посо-биениң хемчээли ортумаа-биле бир айда 2099 рубль 40 көпөөк бооп турары ол.

Пенсия назыны четкен ажил чок хамаатыларга көрдүнгөн акша-ландырышкандан 6 кижиге фе-дералдыг бюджеттен 215817 рубльди төлөзөн.

Галина ОНДАР,
Кызыл кожуунуң Чонну ажилга хаара тудар төвүнүн директору.

Чорумалдың эскериглери

ЧЕРЛЕР АТТАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА БОДАЛДАР

ер, хемнер, хөлдөр, тайга-ндезин чоннуң дылында аттарлыг болгаш каш-каш-ин-даа муң чылдар бурун-ылган.

ип чоруурга, аттар чер-онзагай туружундан азы-а-бир төгүлүг болууш-ун, тоолчуруг чугаалардан тывылган болур. Чижээ-бистиң кожуунда Бора-ызыл-Тайга, Хөр-Тайга-ың чоогунда дагларның ан Алдан-Маадыр сууру чылдарда алдан маадыр-ура халышкыны-биле ан. Ак-Даш суунуң Соксаал дааның ады чугаадан укталып ты-одап көөрге, үе-дүптөн аттарны кайы-хамаан-тертип болбас ужурлуг.

Ынчалза-даа черлер аттарын кан-чаар-даа бижип база адап турар апарган. Ынчангаш черлер аттарын бижирин чурумчутса кандыг ирги деп бодал-биле бо чүүлду бижидим.

Ажил-агыя, амыдырал-чурт-талга аайы-биле Суг-Аксы суурун-дан Кызыл хоорайже болганчок-ла чоруур апар. Эскерип чоруур-га, кожуун-суму адрестеринде оларның аттарын канчаар-даа бижип каан болур. Сүт-Хөл биле Чөөн-Хемчик кожууннарының кы-зыгаары Хылдыг-Үзүкте тыва бол-гаш орус дылдарда Сүт-Хөл ко-жууну «Сут-Хольский район» деп бижээн. Ийе, орус дылда ө, у, н, деп үжүктөргө чок болганы-биле ынчаар бижир. Улаштыр бар чы-дарга, Чөөн-Хемчик кожуунуң девискээринде дөң кырында «Ча-

даана» деп көскү, шевергин кыл-дыр бижээн, а орук демделелинде «Чадан» деп каан. Орус дылдың грамматикасында ийи ажык үннү биживейн, «ударение» салыр турганы-биле шак ынчаар бижип кааны ол ирги бе? Оон бир чижек, оруктуң бир кыдында «Ак-Ту-руг» дээн болза, а өске талазында «Ак-Дуруг» деп бижээн. «Шагаан-Арыг» — «Шагонар», «Сукпак» — «Сук-Пак» (сөөлүнде Сук-Пак деп атты ал каапкан), Кызыл хоорайже кирип ораарга, «Кызыл» деп бижээн. Киж-а бодаарга, ийи-дылга «Кызыл хоорай», «Город Кызыл» деп бижип каары чүүлдүг-даа бол-гу дег. Харын-даа «Тыва Республи-каның төвү Кызыл хоорай» деп ийи-дылга бижээш, чараш кылдыр тургузуп каан болза, өөрүнчүг-даа, чоргааранчыг-даа болур.

Үстүнде кириптинген чижектер чорумал кижиниң чүгле Суг-Аксы — Кызыл аразының оруунда эс-кериглери дээрзин номчукчу бил-ли-ле ор боор. Ындыг хевирлиг чижектерни өске-даа черлерден хөйү-биле кирип болур. Кудум-чулар аттарын база эде-хере би-жиир ужурлуг. Хей нациялар чурт-тап турар Каа-Хем, Танды кожуун-нарда чурттакчылыг черлер орус, тыва дылдарда ийи аңгы аттарлыг.

Черлер аттарының дугайында тускай эртем бар. Даштыкы сөс-тер словариындан көөрге, «топо-нимика» деп сөс грек дылдан «топос» — «место» база «опута» — «имя» деп сөстөрдөн укталган. Топонимика дээрге географтыг аттар дугайында ономазиология дээр тускай эртемниң адыры деп

тайылбырлап бижээн. Тускай эртем болганда, дүрүмнерлиг турар ужурлуг. Ынчангаш Тывада черлер аттарын бижирин, адаарын чаңгысаайлап чурумчутса деп бодал бар. Тыва дылдың арын камгалап арттырар, ону сайзы-радыр дугайында чугаалар док-таамал чоруп турар болгай. Бистиң салгалдарымыс «Чадан», «Ша-гонар» деп адап, аксынга ол эп-тежи бээр чадавас. Алызы барып, үндезин тыва черлер аттары чит-килей берип болур. Эрге-чагырга органнары, эртемденнер бо тала-зы-биле айтыргыны кичээнгейге ап, бир шийтирнин үндүрер хем-чээн алыр үези келген эвес бе?

Дамдынчап ХОВАЛЫГ.

Сут-Хөл кожуун.
Суг-Аксы суур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2004 чылдың декабрь 28-те № 1201 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында
2010 чылдың октябрь 28 № 451 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2004 чылдың декабрь 28-те «Күш-ажылдың хоочуннарынга, тылдың киржикчилеринге, политиктиг репрессиялардан когараан, агарткан пенсионерлерге болгаш инвалидтерге ай санында акша төлевирлерин боттандыраарының Чурумун болгаш хемчээлиниң дугайында» № 1201 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

а) доктаалдың преамбулазын дараазында редакция-биле кириер:

«1995 чылдың январь 12-де «Хоочуннар дугайында» № 5-ФХ Федералдыг хоойлузу-биле, Россия Федерациязының 1991 чылдың октябрь 18-те «Политиктиг репрессияларның когарааннарын агартыр дугайында» № 1761-1 хоойлузунга, Тыва Республиканың 2004 чылдың декабрь 29-та «1941 чылдың июнь 22-ден 1945 чылдың май айга чедир үениң дургузунда, тылга алды айдан эвээш эвес үеде ажилдаан, ССРЭ-ниң түр када эжелеттирген девискээрлерге ажилдап турган үеде аңгыда, тылга ажилдап турган күш-ажылдың болгаш Ада-чуртун Улуг дайынының хоочуннарының, азы Ада-чуртун Улуг дайыны-

ның үезинде шудургу күш-ажылы дээш ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан кижилеринин социал деткимче хемчеглеринин дугайында» № 1159 УХ-1 болгаш 2004 чылдың декабрь 29-та «Агарткан кижилеринин болгаш политиктиг репрессиялардан когараан деп санаттырып турар кижилеринин социал деткимче хемчеглеринин дугайында» № 1147 УХ-1 хоойлуларынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:»;

б) Күш-ажылдың хоочуннарынга, тылдың киржикчилеринге, политиктиг репрессиялардан когараан, агарткан пенсионерлерге болгаш инвалидтерге ай санында акша төлевирлерин боттандыраарының Чурумунун 1-эзенин 1 пунктузунда «Политиктиг репрессияларның когарааннарын агартыр дугайында» сөстөрүн «Агарткан кижилеринин болгаш политиктиг репрессиялардан когараан деп санаттырып турар кижилеринин социал деткимче хемчеглеринин дугайында» деп сөстөр-биле солур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2010 чылдың октябрь 28 № 452 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың декабрь 17-де «Тыва Республиканың Аңчыр болгаш балык ажил-агыйының адырын хайгаараар талазы-биле албанның дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» № 1068 доктаалыг;

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 9-та «Тыва Республиканың аңчыр болгаш балык ажил-агыйының Тыва Республиканың девискээринде дириг амытаннар объектилерин болгаш оларның чурттап турар черин ажыглаар болгаш камгалаар адырының хоойлужудулгазын хайгаараарының күрүне хайгааралын болгаш хыналдазын боттандыраар талазы-биле күрүне ажил-чорудулгазын күөседири-биле административтиг

регламентини бадылаарының дугайында» № 58 доктаалыг;

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың июнь 10-да «Тыва Республиканың Чазаның чамдык актыларынга өскерилгелер кириеринин дугайында» № 239 доктаалының 1 пунктузун;

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың июнь 21-де «Тыва Республиканың аңчыр болгаш балык ажил-агыйының талазы-биле күрүне комитетинге күрүне дузазын кадарының талазы-биле административтиг регламентилерни бадылаар дугайында» № 269 доктаалыг.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

2009-2010 чылдарда «Тываның уруглары» республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың ноябрь 3 № 480 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың октябрь 16-да № 637 доктаалы-биле бадылаан 2009-2010 чылдарда «Тываның уруглары» республиканың тускай сорулгалыг программазынга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) программаның паспортунда:

«Акшаландырышкының хемчээли болгаш үнденинери» деп турушта «104288,3» деп саннарны «104791,6» деп саннар-биле солур; «65255,0» деп саннарны «61958,6» деп саннар-биле солур; «39033,3» деп саннарны

«42833,6» деп саннар-биле солур;

2) Программаның VI эзенинде «104288,3» деп саннарны «104791,6» деп саннар-биле солур; «65255,0» деп саннарны «61958,6» деп саннар-биле солур; «39033,3» деп саннарны «42833,6» деп саннар-биле солур;

3) республиканың тускай сорулгалыг программазының хемчеглеринин даңзызында:

«Амыдыралдың берге байдалында турар уругларларга болгаш уругларлыг өг-бүлелерге социал деткимче» деп 2 эгени:

дараазында уткалыг 2,6 туруш-биле немээр:

« 2.6. Азырап алган өг-бүлелерге деткимче (дери-херексел, автомашиналар садып алыры) »;	Тыва Республиканың Күш-ажыл яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге яамызы	2010 ч.	респуб-лика бюд-жеди	400,0	0,0	400,0 »;
---	---	---------	----------------------	-------	-----	----------

«Эге талазы-биле шуптузу» деп турушта «6040,0» деп саннарны «6440,0» деп саннар-биле солур; «3490,0» деп саннарны «3890,0» деп саннар-биле солур; «4720,0» деп саннарны «5120,0» деп саннар-биле солур; «2820,0» деп саннарны «3220,0» деп саннар-биле солур;

«Өг-бүлениң болгаш уругларның социал хандырылга албан черлеринин четкизин сайзырадыры» деп 5 эгени дараазында редакция-биле кириер:

«5. «Өг-бүлениң болгаш уругларның социал хандырылга албан черлеринин четкизин сайзырадыры»

5.1. Тес-Хем кожуунун өг-бүлелерге болгаш уругларның социал камгалам төвүнге бажың садып алыры	Тыва Республиканың Күш-ажыл яамызы	2009-2010 ч.	шуптузу	5000,0	2500,0	2500,0
			респуб-лика бюд-жеди	5000,0	2500,0	2500,0

5.2. Өвүр кожуунун өг-бүлелерге болгаш уругларның социал камгалам төвүнге бажыңының капитал септелгезин чорудары	Тыва Республиканың Күш-ажыл яамызы	2009-2010 ч.	шуптузу республика бюджет	1500,0	1000,0	500,0
5.3. Тере-Хөл кожуунун өг-бүлелерге болгаш назы четпээн уругларның социал хоргадам төвүнге бажың садып алыры	Тыва Республиканың Күш-ажыл яамызы	2010 ч.	шуптузу республика бюджет	300,0	0,0	300,0
5.4. Барыын-Хемчик кожуунун өг-бүлелерге болгаш назы четпээн уругларның социал хоргадам төвүнге бажың садып алыры	Тыва Республиканың Күш-ажыл яамызы	2009 ч.	шуптузу республика бюджет	1500,0	1500,0	0,0
5.5. Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-зының чанында назы четпээн чурум үрекчилерин түр када тудар төптүн тудуу	Тыва Республика талазы-биле ИХЯ (чөпшээр-жилге-биле)	2009-2010 ч.	шуптузу республика бюджет	63503,6	41703,6	21800,0
			федералдыг бюджет	5503,6	1703,6	3800,0
			федералдыг бюджет	58000,3	40000,0	18000,3
Эге талазы-биле шуптузу			шуптузу	71803,6	46703,6	25100,0
			республика бюджет	13300,0	10000,0	3300,0
			ооң иштинде капитал салышкын	13300,0	10000,0	3300,0
			федералдыг бюджет	58000,3	40000,0	18000,3
			ооң иштинде капитал салышкын	58000,3	40000,0	18000,3

«Программаның адаанда программа талазы-биле шуптузу» деп турушта «104288,3» деп саннарны «104791,6» деп саннар-биле солур; «65255,0» деп саннарны «61958,6» деп саннар-биле солур; «39033,3» деп саннарны «42833,6» деп саннар-биле

солур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның хамаатыларның хууда хүлээп алышкынын организастаарының дугайында болгаш хамаатыларның дилеглерин, санал-оналын сайгарып көөрүнүн дугайында Дүрүмге өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың ноябрь 8 № 482 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың июнь 26-да № 694 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Чазаның хамаатыларның хууда хүлээп алышкынын организастаарының дугайында болгаш хамаатыларның дилеглерин, санал-оналын сайгарып көөрүнүн дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 3 пункту дараазында уткалыг иштики 6 пункт-биле немээр:

«6) тускай хааржак – хамаатыларның бижимел дилеглерин, санал-оналын хүлээп алыр хааржак»;

2) 12 пунктуда «почта-биле» деп сөстөрүн соонга «болгаш Тыва Республиканың Чазак Бажыңының вестибюлунда тургузуп каан тускай хааржак кирген» деп сөстөр-биле немээр;

3) 15 пунктуда:

бир дугаар домакты дараазында редакция-биле кириер:

«Хамаатылардан бижимел дилеглерин, санал-оналдарның дорт хүлээп алышкынын болгаш Тыва Республиканың Чазак Бажыңының вестибюлунда тургузуп каан тускай хааржактан ужулган дилеглерин, санал-оналдарны хамаатыларның дилеглери, санал-оналдары-биле ажилдар талазы-биле килдис чорудар»;

дараазында уткалыг абзац-биле немээр: «Тыва Республиканың Чазак Бажыңының вестибюлунда тургузуп каан тускай хааржактан бижимел дилеглерин, санал-оналдарны хамаатылар-биле ажилдар талазы-биле килдистиң начальниги, а ооң чок турар үезинде килдистиң начальнигинин оралакчызы хүнүн-не, дыштаныр болгаш ажил-дава байырлал хүннеринден аңгыда, уштурун чорудар. Тускай хааржакты ажиткан соонда-ла шоочалааш, демирге базар

таңма-биле таңмалааш, хаап каар ужурлуг»;

4) 23 пунктуда:

ийиги абзацты дараазында редакция-биле кириер:

«- дилегге кирген хүнү-биле бүртүкел дугаарын штампже кири бижир»;

бешки абзацта «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазы, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазы» деп сөстөрүн «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизи)»;

дараазында уткалыг абзац-биле немээр: «-Тыва Республиканың Чазак

Бажыңының вестибюлунда тургузуп каан тускай хааржактан уштуунганга «Хамаатыларның дилеглеринге, санал-оналдарына хааржактан» деп демдегледил кылыр»;

5) 34 пунктуда «Улуг Хуралдың палаталары» деп сөстөрүн «Дээди Хуралдың (парламентинин)» деп сөстөр-биле солур;

6) 59 пункту дараазында редакция-биле кириер:

«59. Бир эвес бижимел дилеглеринин сөзүглели номчуттунмас болза, ооң харызын бербес болгаш, ол күрүне органынче, тус чер бот-башкарылга органынче азы оларның баш билир айтырыына дүүштүр албан-дужаалдыг кижиге сайгарып көөрүнчө чорутпас, ол дугайын дилегиниң бүртүкелтигин хунунден чеди хонук дургузунда бир эвес ону чоруткан кижиниң фамилиязы болгаш почта адреси номчулгага тодаргай болза, хамаатыга дыңнаткан турар»;

7) 60 пунктуда «шиитпир» деп сөстүн соонга «бүртүкелтигин хунунден чеди хонук дургузунда» деп сөстөрүн немээр.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

2010 чылда эге болгаш ортумак профессионал өөрөдигениң удуртукчу болгаш педагогика ажилдакчыларыңа Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсыр талазы-биле конкурстарның түңнелдериниң дугайында

2010 чылдың октябрь 4 №389 Кызыл хоорай

Хөгжүдөр «Өөрөдиге» наци-онивилелди күүседир, профессионал талазы-биле инновация ажил-дугазын сайзырадыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын болгаш грантыларын болгаш өөрөдиге талазы-биле кү-өске деткимчезин алырыңа Тыва Республикадан кандидаттарны депшидер-биле Тыва Республиканың Чазааның конкурс комиссиязының протоколунда үндөзүлүш, Тыва Республиканың доктаадыры болза:

2007 чылдың февраль 15-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың профессионал өөрөдигезиниң системаны өөрөдиге албан черинге, удур-болгаш педагогика ажилдакчылар-Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсырының дугайында» доктаалыңа дүүштүр 2010 чылда республиканың эге профессионал өөрөдигезиниң системасында эң эки удур-болгаш педагогика ажилдакчылары-курзузунуң тилекчилериниң мында даңзын бадылаар.

2008 чылдың май 15-те Тыва Рес-

публиканың Чазааның «Тыва Республиканың ортумак профессионал өөрөдигезиниң системасының өөрөдиге албан чериниң удуртукчу болгаш педагогика ажилдакчыларыңа Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсырының дугайында» №275 доктаалыңа дүүштүр 2010 чылда Тыва Республиканың ортумак профессионал өөрөдигезиниң системасында эң эки удуртукчу болгаш педагогика ажилдакчыларының конкурзузунуң тилекчилериниң мында кошкан даңзын бадылаар.

3. Эге болгаш ортумак профессионал өөрөдигениң удуртукчу болгаш педагогика ажилдакчыларыңа өөрөдиге бөлүктө-риниң удуртукчуларыңа Тыва Республиканың Чазааның Даргазының шаңналдарын тыпсы-рыңа 680 муң рубльди Тыва Республиканың Өөрөдиге эртем болгаш аныяктар политиказының ямызыңа 2010 чылдың III кварталында Тыва Республиканың Саң-хөө ямызы тускайлаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

2010 чылдың октябрь 4-те Тыва Республиканың Чазааның №389 доктаалы-биле бадылаттынган

Республиканың эге профессионал өөрөдигезиниң системасында эң удуртукчу болгаш педагогика ажилдакчыларының конкурзузунуң тилекчилериниң даңзын

офессионал өөрөдигениң эң удуртукчу ажилдакчылары—50-70 муң рубль ийи шаңнал

Никитиевна Новикова—инновация ажилының талазы-такчызы, Кызыл хоорайда эге про-ал өөрөдигениң «№4 профес-илище» күрүнениң өөрөдиге албан

Лековна Монгуш—дирек-новация ажилының талазы-биле зы, Хову-Аксы суурда эге профес-редигениң «№9 профессионал күрүнениң өөрөдиге албан чери; офессионал өөрөдигениң илге өөрөдигезиниң эң эки ери—50-50 муң рубль ийи шаңнал

Владимировна Иванова—ндитер» мергежил талазы-биле өөрөдигезиниң мастери, Кызыл эге профессионал өөрөдигениң фессионал училище» күрүнениң албан чери; а Быштак-ооловна Балдан—

«ЭСМ оператору» мергежилге бүдүрүлгө өөрөдигезиниң талазы-биле мастер, Ша-гаан-Арыг хоорайда эге профессионал өөрөдигениң «№8 профессионал училище» күрүнениң өөрөдиге албан чери;

Эге профессионал өөрөдигениң эң эки педагогика ажилдакчылары—50-50 муң рубль ийи шаңнал

Юлия Чудум-ооловна Донгак—тыва литература башкызы, Кызыл хоорайда эге профессионал өөрөдигениң «№4 профес-сионал училище» күрүнениң өөрөдиге албан чери;

Людмила Александровна Волкова—«Делегейин уран чүүл культуразы» эртем талазы-биле башкы, Ак-Довурак хоорайда эге профессионал өөрөдигениң «№3 про-фессионал училище» күрүнениң өөрөдиге албан чери;

Өөрөдиге бөлүүнүң эң эки удуртукчузу—30 муң рубль чаңгыс шаңнал

Виктория Соңгулдаевна Сотпа—өөре-диге бөлүүнүң удуртукчузу, эге профес-сионал өөрөдигениң «№13 профессионал училище» күрүнениң өөрөдиге албан чери.

2010 чылдың октябрь 4-те Тыва Республиканың Чазааның №389 доктаалы-биле бадылаттынган

Республиканың ортумак профессионал өөрөдигезиниң системасында удуртукчу болгаш педагогика ажилдакчыларының конкурзузунуң тилекчилериниң даңзын

профессионал өөрөдигениң удуртукчу ажилдакчылары—50-70 муң рубль бир шаңнал

Васильевич Нагорный—ортумак профессионал иң «Кызылдың А.Б. Чыргал-оол чүүл колледжизи» күрүнениң албан чери;

профессионал өөрөдигениң дагогика ажилдакчылары—50-70 муң рубль дөрт шаңнал

Усовна Корнилова—медицина азының башкызы, ортумак ал өөрөдигениң «Республика-ина колледжизи» күрүнениң албан чери;

Кторовна Санькова—биология, олгаш бойдус ажылгалының езиннериниң башкызы, ортумак ал өөрөдигениң «Кызылдың -орук техникуму» күрүнениң өөрөдиге албан чери; зновна Пахомова—акушерство

болгаш гинекология башкызы, ортумак профессионал өөрөдигениң «Республика-ның медицина колледжизи» күрүнениң өөрөдиге албан чери;

Валентина Шыдараевна Монгуш—Кызылдың педагогика колледжизиниң төрөз дыл болгаш литература башкызы, дээди профессионал өөрөдигениң «Тыва-ның күрүне университеди» күрүнениң өөрөдиге албан чери;

Ортумак профессионал өөрөдигениң өөрөдиге бөлүктөриниң эң эки удуртукчулары—50-50 муң рубль ийи шаңнал

Василий Иванович Шамов—өөредиге бөлүүнүң удуртукчузу, ортумак профессионал өөрөдигениң «Республиканың медицина колледжизи» күрүнениң өөрөдиге албан чери;

Надежда Васильевна Васильевская—өөредиге бөлүүнүң удуртукчузу, ортумак профессионал өөрөдигениң «Кызылдың А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл коллед-жизи» күрүнениң өөрөдиге албан чери.

Бээр (бээр деп планнап турар) үндүрүг чиигелделериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаарының Чурумун бадылаарының дугайында

2010 чылдың июль 16 №309 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2009 чылдың де-кабрь 31-де «Үндүрүг төлекчилериниң аңгы бөлүктөринге көрдүнгөн үндүрүг чиигелде-лериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаарының дугайында» №1727 УХ-2 хоойлу-зунун 2 чүүлүңгө дүүштүр Тыва Респу-бликаның Чазааның доктаадыры болза:

1. Мында коштунган бээр (бээр деп планнап турар) үндүрүг чиигелделериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаары-ның Чурумун бадылаар.

2. Үндүрүг чиигелделериниң социал-

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июль 16-да №309 доктаалы-биле бадылаан

Бээр (бээр деп планнап турар) үндүрүг чиигелделериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаарының чуруму

1. Бо чурум бээр (бээр деп планнап турар) үндүрүг чиигелделериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаашкынын чорудар дүрүмнөрин тургузуп турар.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө ямызы бээр болгаш бээр деп планнап турар үндү-рүг чиигелделериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаашкынын чорудар талазы-биле төлээлеттирген органы (моон соңгаар — төлээлеттирген орган) болуп турар.

3. Бээр болгаш бээр деп планнап турар үндүрүг чиигелделериниң социал-экономик-тиг ужур-дузазын санаашкынын бээр (бээр деп планнап турар) үндүрүг чиигелде-лериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаарының бо чурумга кошкан методиказы езугаар болгаш дараазында документи-лерге үндөзүлүш чорудар:

1) үндүрүг чиигелделерин бээр, узадыр азы казыырын барымдаалаан тайылбыр бижикке;

2) мурундагы саң-хөө чылдың болгаш планнап турар үе-чада дургузунда бээр (бээр деп планнап турар) үндүрүг чиигел-делериниң бюджеттиг ужур-дузазын са-наашкынын бо Чурумга кошкан 1 хевирни езугаар кылган санаашкынынга;

3) үндүрүг чиигелделерин берген, бээр деп планнап турар аңгы чергеги үндүрүг төлекчилериниң саң-хөө байдалын бо Чу-румга кошкан 2 хевирни езугаар көргүскен медээлерге;

4) чурттакчы чоннуң социал камгала-чок кезектеринге ажил-чорудулгазының таа-рымчалыг байдалдарын тургузарының бо Чурумга кошкан 3 хевирни езугаар са-наашкынынга;

5) бо чурумга кошкан 4 хевирниң чии-гелделер бээрин санаваан база чиигелделер бээрин санаан үндүрүг түңнериниң са-наашкынынга;

6) үндүрүг чиигелделерин берген, бээр деп турар үндүрүг төлекчилериниң хевир-леринде төлээлеттирген органга үндүрүг чиигелделерин бээриниң дугайында айтырыг талазы-биле дилег кирип турар ай-хүннүң байдалы-биле Россия Федерациязының бюджет системасының шупту деңнелдериниң бюджеттеринче үндүрүг төлөвирлерин бол-гаш өске-даа ыяап-ла төлөвирлер төлээ-риниң талазы-биле өрөзи чок дугайында ону бадыткап турар документи-лер-биле кады медээлерге;

7) Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгалар бюджеттериниң болгаш (азы болза) республика бюджетиниң чарыгдал-дарын чогулгалыг болдуарын бадыткап

Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндөзүлүш, күрүнениң социал деткимчезиниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 2 №478 Кызыл хоорай

2010 чылдың май 31-де Россия Феде-рациязының Кадык камгала болгаш социал хөгжүлдө ямызының «Россия Федера-циязының чамдык субъектилеринде чедин-мес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээ-ге үндөзүлүш, күрүнениң социал деткимчезин көргүзериниң талазы-биле шенелдени эрттирериниң дугайында» №399 дужаалы-га дүүштүр Тыва Республикага чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар

экономиктиг ужур-дузазының санаашкынын чорудар талазы-биле төлээлеттирген органы кылдыр Тыва Республиканың Саң-хөө ямы-зын тургузар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаал ону албан-езузу-биле пар-лаан соонда, 10 хонук эрткенде, күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

турар (хостуг хевирге) санаашкынынга;

4. Тыва Республиканың хоойлулар тө-левилелдеринде берген болгаш бээр деп планнап турар үндүрүг чиигелделериниң со-циал-экономиктиг ужур-дузазын санааш-кынын чорударда, Тыва Республиканың кү-рүне удуртулгазының чогуур адырында эрге-хоойлу башкарылганын чорудуп турар күүсекчи эрге-чагырга органнары төлээ-леттирген органче бо саң-хөө чылдың май 1-ге чедир хуусаа иштинде үндүрүг төлек-чилериниң аңгы хевирлеринге үндүрүг чиигелделерин бээр (бербес), узадыр азы казыырының дугайында чагыгларын болгаш бо чурумнуң 3 пунктунда айтып каан документи-лерни кириер.

5. Үндүрүг төлекчилериниң аңгы хевир-леринге үндүрүг чиигелделерин бээр (бер-бес), узадыр азы казыырының дугайында дилеглерге болгаш бо саң-хөө чылдың май 1-ге чедир хуусаа иштинде Тыва Респу-бликаның күүсекчи эрге-чагырга органнары-ның төлээлеттирген органче кириген доку-менти-лерге үндөзүлүш берген болгаш бээр деп планнап турар үндүрүг чиигелделериниң социал-экономиктиг ужур-дузазын санаашкынын дараазында саң-хөө чылын чорудар.

6. Төлээлеттирген органче Тыва Рес-публиканың Чазааның Даргазындан аңгыда, хоойлулар идип үндүрүг субъекти-лер-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының хоойлужулгалар палатазынче үндүрүг чиигел-делерин бээрин көргөн Тыва Республиканың Хоойлузунуң төлөвилели кирген таварыл-гада төлээлеттирген орган бо чурумнуң 3 пунктунда айтып кааны документи-лерни чорударының дугайында дилегни Тыва Республиканың күрүне удуртулгазының чогуур адырында эрге-хоойлу баш-карылганын чорудуп турар Тыва Респу-бликаның төлээлеттирген органы чорудар.

7. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары бо Чурумнуң 3 пункту-зунда айтып кааны документи-лерни чору-дарының дугайында дилегни алган үеден тура 10 хонук дургузунда оларны төлээ-леттирген органынче кириер.

8. Тыва Республиканың хоойлу төлө-вилелин төлээлеттирген органы алган үеден 30 календарь хонуу эртпээн үе иштинде социал-экономиктиг ужур-дузазын санаашкынының түңнелдери-биле үндүрүг чиигелделерин бээриниң (бербесиниң), узадырының азы казыырының дугайында чөпшээрээн азы чөпшээрэвээн түңнелди төлээлеттирген органы белеткээр.

чединмес хамаатыларга социал керээге үндөзүлүш, күрүнениң социал деткимчезин көргүзөр талазы-биле шенелдени чорудар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Чединмес өг-бүлелерге болгаш чаас-каан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндөзүлүш, күрүнениң социал деткимчезин көргүзериниң дугайында мында кошкан Дүрүмнү бадылаар.

(Уланчызы 6-гы арында).

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

2. Чединмес хамаатыларга күрүнениң социал деткимчезин социал керээни чарарына үндезилеп көргүзеринин технологиязын шингээдирин Тыва Республиканың Күш-

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 2-де №478 доктаалы-биле бадылаан

Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал деткимчезин көргүзеринин дугайында

Дүрүм

1. Ниити чүүлдер

1.1. Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал деткимчезин көргүзеринин талазы-биле шенелдени чорудар сорулга-биле бо Дүрүм ажылдап кылдырган.

1.2. Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал деткимчезин көргүзеринин технологиязын шингээдиринин сорулгазы болза, чурттап турар чединмес өг-бүлелеринин (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатынын) аргаларын тыварын иделкейжидер сорулга-биле социал керээге үндезилеп бедидери болур.

1.3. Социал керээ—ол дээрже чединмес хамааты биле чоннуң социал камгалал органының аңаа болгаш (азы) ооң өг-бүлезинге чаңгыс удааның акша төлевири, социал ачы-дуза азы аш-чем, бараан аймаа-биле дуза дээн хевирлиг күрүнениң социал дузазын көргүзеринин дугайында бот-боттарының аразында хүлээлгелеринин дугайында керээ-дир.

1.4. Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын чедиреринин технологиязын ажылдаанының түннелдеринин көргүзүр чүүлдери болза:

- күрүнениң социал дузазының алыкчызының күш-ажылчы аргаларын боттандыры;

- чединмес хамаатыларның амыдыралының деңгелин болгаш шынарын орулгаларының бот-тускайлаң доктаамал дөстөрүнүн күсели-биле акша азы аш-чем, бараан аймаа-биле бедидери;

- чединмес өг-бүлелеринин кежигүннеринин (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларның) социал деңгелин бедидери;
- дуза алыкчыларының социал харыысалгазын бедидери, оларның сеткил-сагыжында азырадыкчы хөөннү чавырылдыры.

1.5. Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын чедиреринин технологиязын ажылдаарының кол-кол принциптери болза:

- эки тура-биле киржилге;
- социал керээниң негелделеринин ыяап күүселдези;

- социал керээниң негелделерин тодарып тура, кижиле бүрүзүн тус-туста көөрү, социал деткимчени көрдүнгенин езугаар чедирери.

2. Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал деткимчезин көргүзеринин негелделери

2.1. Доктааттыг чурум езугаар чединмес деп санаттыг чединмес өг-бүлөгө (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыга) социал керээ езугаар күрүнениң социал дузазын көргүзүр.

2.2. Социал керээ күштүг болуп турар үеде күрүнениң социал деткимчезинин өске хевирлерин көргүзери-биле кады күрүнениң социал дузазын көргүзүр болур.

2.3. Чединмес өг-бүлөгө (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыга) социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын билдиришкин ээзинин болгаш өг-бүлениң назы четкен бүгү кежигүннеринин чөлшээрээни-биле көргүзүр.

3. Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын көргүзеринин хевирлери, хемчээли болгаш хуусаазы

3.1. Социал керээ езугаар күрүнениң социал деткимчезин кижиле бүрүзүгө аңгы-аңгы болгаш хергелелин барымдаалап, дараазында хевирлеринге көргүзүр:

ажыл болгаш социал политика яамызынга дагзыр.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

чаңгыс удааның акша төлевири;

социал ачы-дуза (изиг чемни халас организастаары, юридиктиг дузаны организастаарына идиг бээр);

амыдыралга эргежок чугула барааннар-биле (одаар чүүл, аш-чем продуктулары, идик-хеп, эм аймаа болгаш ыңдыг хевирлиг өске-даа чүүлдер-биле) хандырылга.

3.2. Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын үш айдан алды айга чедир хуусаада азы чаңгыс удаа чедирер. Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазының үезин, ооң күүселдезинин тодаргай түннелдерин барымдаалап, узадып болур.

3.3. Чединмес өг-бүлөгө (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыга) чаңгыс удааның акша төлевири хемчээлин дилег кириген кижинин хергелел байдалын барымдаалап тодаргай болгаш ооң дилег кириген хүнүнде амыдырал-чурттаарының Тыва Республикага чыл төнчүзүнде доктаадып тургускан эң биче ийден хөй эвес хемчээли болур.

3.4. Социал керээ чаргаш, хамаатының алганы чаңгыс удааның акша төлевири чүгле социал керээде көрдүнгөн хүлээлгелерин күүседири-биле холбашкан хемчеглерин, ооң иштинде хуу дузалал азы тараачын (фермер) ажыл-агыйын (мал-маган, куш аймаа болгаш өске-даа чүүлдерни) садып алырынга) сайзырадырынга; хуу сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы организастаарынга; өөредилге номнарын болгаш өске-даа өөредилге херекселдерин садып алырынга; чурттап турар оран-савазын, ажыл-агый тудугларын септээринге; эмнедиринге; социал керээде көрдүнгөн өске-даа хемчеглерин боттандырырынга ажылдагыны болур.

Өг-бүлениң доктааттыг чурум езугаар ажылы чок деп санаткан кежигүнү бодун ажылга тургузуп алырынга болгаш ажыл чок хамаатыларның ажыл чок хамаатыларны ажылга кириери-биле немелде ажылдаар олуттарны тургусканы-биле бодунун херээн ажыдып алырынга идиг бээр төлевирлерин алган болза, социал керээ езугаар чаңгыс удааның акша төлевири хевирлиг күрүнениң социал дузазын көргүспес.

3.5. Социал керээ чарган хамаатыларны амыдыралга эргежок чугула барааннар-биле хандырырын өг-бүлениң составын болгаш ооң материалдыг байдалын барымдаалап тургаш, боттандыраар.

4. Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын тыпсырының чуруму

4.1. Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының эргезинде турар чоннуң социал хандырылгазының албан чери (моон соңгаар—чоннуң социал камгалал органы дээр) чурттап турар черинин аайы-биле бо Дүрүмнүн №1 капсырылганын езугаар доктаадып тургускан майык езугаар долдурган билдиришкинге болгаш №2 капсырылга езугаар өг-бүлө болгаш материал-амыдырал байдалының дугайында долдуртунган анкетага үндезилеп тыпсыр.

Социал керээ езугаар күрүнениң социал дузазын көргүзүр дугайында билдиришкин кириген хамааты паспортун азы бодун бадыйткап турар өске документини көргүзүр.

Билдиришкин ээзинин өг-бүлезинин назы четпес кежигүннеринин бижимел чөлшээрели билдиришкинге кирер ужурулг.

4.2. Күрүнениң социал дузазын көргүзеринин дугайында хамаатының билдиришкинин болгаш кириген документтерин ооң чурттап турар черинин аайы-биле чоннуң социал камгалал органыга медээлерин чаңгыс аай шыгжамырынга бүрүткээр.

4.3. Чоннуң социал камгалал органының специалистери билдиришкин ээзи-биле беседалагып турган үезинде бо Дүрүмнүн №3 капсырылганын езугаар «Беседала-

жыышкын хуудузу» долдурар, аңаа билдиришкин ээзинин чугаалаанын езугаар өг-бүлениң берге айтырыгларын, амыдыралдың берге байдалындан үнер талазы-биле ооң аргаларының дугайында медээлерин кириер. Чоннуң социал камгалал органынче билдиришкин кириген хүнден 10 хонук дургузунда беседалажышкынны кылыр.

4.4. Хамаатының кириген медээлерин чоннуң социал камгалал органы хынаар хүлээлгелиг.

Билдиришкин ээзинин кириген медээлерин чоннуң социал камгалал органының бот-тускайлаң кылып чорутканы немелде хыналдазы (комиссиялыг шинчилел) бадыйткап болур, ооң түннелинде чединмес өг-бүлениң (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатынын) чурттап турар байдалдарының материал-амыдырал хыналдазының актызын чоннуң социал камгалал органының бадылааны майык езугаар долдурар.

Немелде хыналда чорудар апарганда ону хынаарының хуусаазын чоннуң социал камгалал органының удуртукчузунун шийтпирин езугаар узадыр, ыңчалза-даа бир айдан ашпас болур.

4.5. Хамаатының билдиришкининге, өг-бүлө болгаш материал-амыдырал байдалының дугайында анкетага, беседалажышкын хуудузунга болгаш материал-амыдырал байдалының хыналдазының актызынга үндезилээш, чоннуң социал камгалал органы билдиришкин ээзинин киржилгези-биле социал керээниң күштүг болуп турар үезинин дургузунда өг-бүлениң (чааскаан чурттап турар хамаатынын) социал чогумчалыг болурунун программазын бо Дүрүмнүн №4 капсырылганын езугаар ажылдап кылыр.

Социал чогумчалыг болурунун программазын чоннуң социал камгалал органының удуртукчузу бадылаар.

Социал чогумчалыг болурунун программазынга социал чогумчалыг болурунун талазы-биле көрдүнгөн хемчеглерин айтыр, оларның аразына кирип болур чүүлдер:

- а) күрүнө албан черинин — Чонну ажылга хаара тудар төптүн киржилгези-биле ажылды иделкейлиг дилээр, ажыл дилеп турар азы ажылы чок кижиле деп бүрүткел, чонну ажылга хаара тударының талазы-биле күрүнө ачы-дузазын (профессионал өөредилге, мергежил шилип алыры) алыры, хөй-ниити ажылдарына, түр ажылдарга ыяап киржилге;

- б) хуу күш-ажыл ажыл-чорудулгазын, хуу дузалал ажыл-агыйын кылыры;

- в) ажы-төлүнүн школар болгаш өске-даа өөредилге албан черлеринге баарын хандыраар;

- г) арагалаарындан (наркотиктер ажылаарындан) эки тура-биле эмнедир;

- д) бажың-балгадын, ажыл-агый тудугларын септээр, күсүк-кышкы одалга сезонунга белеткелди чорудары;

- е) социал чогумчалыг чорук талазы-биле өске-даа хемчеглерин алыры.

4.6. Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын көргүзүр дугайында (азы ону көргүзеринден ойталаарының дугайында) шийтпирин Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле тургускан ведомстволар аразының комиссиязы (моон соңгаар—комиссия дээр) хүлээп алыр. Комиссияның шийтпирин протоколга бижир.

Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын көргүзүр дугайында (азы ону көргүзеринден ойталаарының дугайында) шийтпирин билдиришкинин бүрүткээр хүнден 25 хонук дургузунда хүлээп алыр.

4.7. Күрүнениң социал дузазының алыкчызы биле чоннуң социал камгалал органының ооң удуртукчузунун өмүнээзинден социал керээни бо Дүрүмнүн №5 капсырылганын езугаар социал керээге үндезилеп, билдиришкин ээзинге күрүнениң социал дузазын көргүзеринин дугайында комиссия шийтпир хүлээп алган соонда, чарар.

4.8. Бир эвес билдиришкин ээзи өг-бүлезинин составының, орулгаларының, аңаа (ооң өг-бүлезинге) онаажыр өнү эргелиг эт-хөрөгизинин дугайында долу эвес болгаш (азы) шын эвес медээлер кириген болза, күрүнениң социал дузазын көргүзеринден билдиришкин ээзинге ойталаар.

Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын көргүзеринден ойталаан таварылгада ойталаан чылдагаанын комиссия хуралының протоколунга айтыр. Күрү-

нениң социал дузазын көргүзеринден ойталаанының дугайында шийтпирин билдиришкин ээзинге 5 ажыл хүнүнүн дургузунда дыйнадыр.

4.9. Чоннуң социал камгалал органын специализи социал керээниң канчаар чуртарын хайгаараар болгаш социал керээ күүселдезинин бүгү үе-чадаларында социал чогумчалыг чоруктун программазы күүселдезинге контрольду боттандыраар, ажыктыының талазы-биле үнелелди кыл.

4.10. Социал чогумчалыг болуушкун талазы-биле программаның хемчеглерин программа киржилчилеринден хамааты чылдагааннарда (аараанындан, өске кичээнге алыр ужурулг байдалдар күүсеттинмез таварылгада чоннуң социал камгалал органының саналын езугаар миссия социал керээниң хуусаазын узадыр).

5. Чединмес өг-бүлениң составын болгаш ооң орулгаларын тодарыдыр

5.1. Өг-бүлениң кижиле санына онаажыр ортумак орулгазын санаары-биле чединмес өг-бүлениң составын 2003 чылдың апрель 5-те «Оларны чединмес деп санаары-биле болгаш күрүнениң социал деткимчезин көргүзери-биле өг-бүлениң кижиле санына онаажыр ортумак орулгазын болгаш чааскаан чурттап турар хамаатының огузун санаарының болгаш учеттаары чурумунун дугайында» №44-ФХ Федералдыг хоойлунун 13 болгаш 14 чүүлдери дүүштүр тодарыдыр.

Бир өг-бүлө ажыл-агыйында элээн төрөл өг-бүлелер болгаш оларның өг-бүлө кирбейн турар төрелдери кады чуртар болза, хамаатының билдиришинде айтыгган кады ажыл-агый кытарарының дугайында медээлерин чурттап байдалдарының болгаш өг-бүлө ажыл-агыйларының материал-амыдырал байдалының хыналда актызы-биле бадыйтка.

5.2. Чединмес өг-бүлениң (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатын) орулгазын 2003 чылдың апрель 5-те №44 Федералдыг хоойлуга болгаш 2003 чылдың август 20-де Россия Федерациязы Чазааның «Оларга күрүнениң социал деткимчезин көргүзери-биле өг-бүлө кижиле санына онаажыр орулгазын болгаш чааскаан чурттап турар хамаатының огузун санаарда барымдаалаар орулгазын хевирлеринин даңызының дугайында» №512 доктаалына дүүштүр санаар.

5.3. Чединмес өг-бүлениң (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатынын) адырап-чурттарының эң биче хемчээлин сандыг үндүрерде, Тыва Республикада чурттап турар чоннуң чогуур социал-демограф бөлүктөринге доктаадып тургускан эң биче хемчээлди күрүнениң социал дузазын көргүзеринин дугайында билдиришкин кириген хүнүн байдалы-биле ажылдаар.

6. Чединмес өг-бүлелерге (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыга) социал керээни барымдаалап көргүзүр күрүнениң социал дузазын акшаландыраар

6.1. Чединмес өг-бүлелерге (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыга) социал керээни барымдаалап, күрүнениң социал дузазын көргүзери-биле холбаш чарыгдалдарны акшаландыраарын Тыва Республиканың республика бюджетинин чылда акша-хөрөгизинин күсели-биле боттандыраар.

6.2. Ажыл-агыйже хаара тудуушкун талазы-биле күрүнө ачы-дузазын акшаландырышкын социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын көргүзүр чединмес өг-бүлелеринин кежигүннеринин (чааскаан чурттап турар чединмес хамаатыларга) тыпсыр, ону Тыва Республика республика бюджетинин акша-хөрөгизинден, а ол ышкаш чонну ажылга хаара тудар талазы-биле дамчыткан бүгү эргелерин боттандыраары-биле субвенция хевирлиг кылдыр болгаш Тыва Республика күш-ажыл рыногунда байдалды чавырыдыр талазы-биле немелде хемчеглерин программазын күүседиригге субсидия хевирлиг кылдыр шилчидип турар федералдыг бюджеттин акша-хөрөгизинден боттандыраар.

Социал керээге үндезилеп, күрүнениң социал дузазын бюджеттен дашкаар акша хөрөгизинин күсели-биле база боттандыраар болур.

Тываның кыргыңе университетинде

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Төөгцнүң маадырлары

Иргит Гагаа оглу Золбаяр,
Сеңгел тывазы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТАРИФТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ АЛБАНЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«Кызыл ЧЭТ» ААН-ниң берип турары изиг суг хандырылгазының талазы-биле ачы-дузаның 2011 чылда таривин доктаадып тургузарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 25 №58 Кызыл хоорай

2004 чылдың декабрь 30-де «Коммунал комплексииниң организацияларының тарифтерин таарыштырып башкаар үндезиннериниң дугайында» №210-ФХ Федералдыг хоойлуга, 2010 чылдың ноябрь 11-де Тыва Республиканың Чазаның «2011 чылда коммунал комплексииниң организацияларының барааннарының болгаш ачы-дузаның доктаадып тургускан тарифтеринге кылып болур эң улуг өскерилгелериниң индексииниң, чылыг энергиязының тарифтериниң эң улуг деңгелин, а ол ышкаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының талазы-биле коммунал ачы-дуза дээш хамаатыларның төлөвириниң хемчээлин өскертириниң эң улуг индексииниң дугайында» №487 доктаалыга дүүштүр Тыва Республиканың Тарифтер

талазы-биле албанының дугайында Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 15-те №604 доктаалы-биле бадыйлааны Дүрүмге болгаш Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының баштаар чериниң 2010 чылдың ноябрь 25-те №9 протокол шийтиринге үндезилеп, Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының доктаадыры болза:

1. «Кызыл ЧЭТ» ААН-ниң берип турар изиг суг хандырылгазының талазы-биле ачы-дузаның таривин 1 кубометр дээш 54,84 рубль хемчээлдиг кылдыр (НӨУ чокка) доктаадып тургузар.

2. Бо доктаалдың 1 пунктузунда доктаадып тургустунган тарифтер 2011 чылдың январь 1-ден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының ноябрь 25-те №42 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 30 №66 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының доктаадыры болза:

2010 чылдың ноябрь 25-те Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының 2011 чылда «Кызыл ЧЭТ» ААН-ниң берип турары чылыг энергиязының

таривин доктаадып тургузарының дугайында» №42 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) №2 капсырылганы бо доктаалдың капсырылганын езугаар чаа эдилге-биле бижири.

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының 2010 чылдың ноябрь 30-де №66 доктаалыга капсырылг

2011 чылда чылыг энергиязын бээриниң талазы-биле ачы-дузаның тарифтери

Чылыг энергиязын бээр талазы-биле ачы-дуза чедирип турар организацияның ады	Айда тариф руб./Гкал шакта
«Кызыл ЧЭТ» ААН, ооң иштинде:	26486,11
ТР-ниң «Кызыл-чылыдылга» КУБ	20260,3

Электри станцияларының бүдүрүп турары, ону ажыглааш, 2011 чылда садыг рыногунга электри энергиязын бүдүрерин болгаш чедирерин боттандырып турар электри энергиязының (күчүзүнүң) тарифтерин доктаадып тургузарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 30 №69 Кызыл хоорай

2003 чылдың март 26-да «Энергетика дугайында» №35-ФХ Федералдыг хоойлуга (ооң соондагы өскерилгелери-биле), 2004 чылдың февраль 26-да Россия Федерациязының Чазаның «Россия Федерациязынга электри болгаш чылыг энергиязынга хамаарыштыр өртөк тургузарының дугайында» №109 доктаалыга (ооң соондагы өскерилгелери-биле) дүүштүр болгаш Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының дугайында Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 15-те №604 доктаалы-биле бадыйлааны Дүрүмге болгаш Тыва Республиканың Тарифтер

тер талазы-биле албанының баштаар чериниң 2010 чылдың ноябрь 30-де №10 протокол шийтиринге үндезилеп, Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының доктаадыры болза:

1. «Кызыл ЧЭТ» ААН-ниң таривин 1 капсырылга езугаар доктаадып тургузар.

2. Бо доктаалдың 1 пунктузунда доктаадып тургустунган тарифтер 2011 чылдың январь 1-ден күштүг болуп кирер.

Тарифтер талазы-биле албаның удуртукчузу Е.В. КАРАТАЕВА.

Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының 2010 чылдың ноябрь 30-де №69 доктаалыга №1 капсырылга

Электри станцияларының бүдүрүп турары, ону ажыглааш, 2011 чылда садыг рыногунга электри энергиязын бүдүрерин болгаш чедирерин боттандырып турар электри энергиязының (күчүзүнүң) тарифтери

№	Россия Федерациязының субъектинде организацияның ады	Ийи ставкалыг тариф		Чаңгыс ставкалыг тариф руб./МВТ-шак
		Электри күжү дээш ставка руб./МВТ-айда	Электри энергиязының ортумак өртээ руб./МВТ-шак	
1	2	3	4	5
1	«Кызыл ЧЭТ» ААН			1177,00

• Бодалдар дизии

Уругларны эки кижилер кылырының эң эки аргазы — оларны аас-кежиктиг болдураары.

Оскар Уайльд.

Эрткен үе эгиттинмес. Оода-ла келир үеге идегелди берип көрүңер.

Борис Крутиер.

Кижизидилгениң сорулгазы — уругларны бис чогувуста чурттап шыдаар кылдыр өөредир.

Эрнст Легуве.

Ынакшыл бүзүрелден шынчы, ынчангаш мегелеттириккен ынакшаан кижилер кээргелге эвес, а хүндүткелге болгаш магадаашкыга төлөптиг.

Андрей Блатонов.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазы.
Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар В.О.КУУЛАР.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: нийтилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, окулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7830. Чагыг 145. Номерни парлагже дужаганы: график езугаар — 21.00, черек кырында — 20.00.

Чагыдылга — 2011

«ШЫН» — ЧОННУҢ СОЛУНУ

2011 чылдың би чартык чылында «Шын» солунун чагыдылга Тываның бүгү почта салгаларында, «Тыва печат» КХН-ниң киоскилеринде хүннерде чоруп турар.

Чартык чылда чагыдылга өртээ:

Албан черлеринге болгаш организацияларга—455,64 рубль.
Хууда чагыдыкчыларга—395,64 рубль.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге, I, II бөлүгү инвалиттеринге — 353,34 рубль.

«Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде:

Чартык чылда — 300 рубль.

Үш айда — 150 рубль.

Бир айда — 50 рубль.

Чагыдылга декабрь 10-га чедир уламчыла Хүндүлүг чонувус, Чаа чылда «Шын» солуну болуру-биле ону дарый чагыдып алыңар.

Серемчиде хорамча

ӨРТТЕН АРТПАС...

2010 чылдың ноябрь 23-ке чедир Кызыл хоорай девискээринге 223 өрт болган, 14 кижилер кемдээш таварышкан, 6 кижилер амы-тынындан чарылган. Ооң өрт хуу чуртталга бажыңнарынга болган, 8 балыгланып бертинген, 4 кижилер амы-тынындан чар болуп турар.

Бо халаптың кол чылдагааны — от аймаан оваарымча чок ажыглааны, электри дериг-херекселдерин тургузарының болгаш ажыглаарының чурумун хажытканы, печкаларны тургузарының болгаш ажыглаарының дүрүмнерин сагывааны.

Печкаларны болгаш электри дериг-херекселдерин ажыглап тура:

— ханаларында болгаш хоол-айында тиглиг черлер бар суугуларны ажыглаары, суугуну хөлүн эрттир изиткеш, ооң чоогунга ыяш, идик-хеп болгаш өске-даа чүүлдер кургадырып, кывыычал материалдарны печка чоогунга арттыраары;

— хып турар печканы, кысып каан электри болгаш газ херекселдерин хайгаарал чок арттыраары;

— от өзектээр кылдыр кывыычал чүүлдер ажыглаары;

— печканың от салыр кезээнге сыңмас ыяшты отче сугары;

— хып чыдар хөмүрнү болгаш көстүг хүлдү үндүрерин;

— суугуну хөлүн эрттир изидерин;

— электри розетказынче элээн каш электри херекселдерин кожа-

рын, электриниң щиттериниң кылганы камгалал тургузуу үрелик розеткаларны, удасыннарын болгаш өскө электри дамчыдар чүүлдерин ажыглаары;

— бичини уругларны хайчок бажыңга арттыраары;

— заводка бүдүрбээн электри херекселдерин ажыглаары.

Өрт болган таварылганы

1. «01» телефонче долгаар болган черни, ооң чылдагы болгаш кижилерге чедирип айылыын дыңнадыр.

2. Өрт дыка өөскүзүш сугну, элезинни, довуракты, материалды ажыглап турар өжүрериниң хемчээл алыр.

3. Кижилерни болгаш материалды үнелиг чүүлдерни чайыт талазы-биле хемчеглерин алыр.

4. Эржежок чугула алары электри энергиязын, газды өскө.

Сайын ТОВ

өртке удур хайгаарал талазы-биле Кызыл хоорайда күрүм инспектору.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим, ынак дуңмавыс, акывыс, даайывыс, авазының хемчээли огу Андрей Сергеевич Чунгурну сөөлгү орукче үдежи, берге бистиң качыгдалывысты үлежи, моральдыг болгаш материалдыг дүң чедирген эш-өөрүвүске, төрөлдөвиске, ырак-чооктан келген кудаларывыска, ылаңгыя Өвүрнүң Солчурдан келген кудалары Анатолий Серенович, Антонина Тас-ооловна Саттарның өг-бүлөзү Ак-Эрик суурнун чурттагыч чонунга черге чедир мөгейип, четтирген илереттивис.

Угбалары, дуңмамыс

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО «Тывапресс» Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 04930470

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалык коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирь регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» ААН-га парлаан.

(Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылылар.